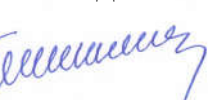

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.І. Пирогова

“Затверджено”
на методичній нараді
кафедри медичної реабілітації
та медико-соціальної експертизи
 Завідувач кафедри
проф. Колісник П.Ф.

« 30 » 08 2019 р.

МЕТОДИЧНА ВКАЗІВКА
для аспірантів

Навчальна дисципліна	Медична реабілітація
Тема заняття №1	Основи медичної реабілітації, фізіотерапевтичного та санаторно-курортного лікування в практичній діяльності лікарів різних спеціальностей. Основна термінологія, принципи застосування та перспективи подальшого розвитку медичної реабілітації в світовій та вітчизняній медичній практиці. Основи законодавства України в галузі медичної реабілітації, медико-соціальної експертизи
Курс	Аспірантура

Вінниця

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Головною метою соціального розвитку в кожній державі є збереження здоров'я населення, попередження розвитку хвороб та інвалідності, адже в системі загальнолюдських цінностей саме здоров'я має першочергове значення.

В останні роки спостерігається тенденція до зростання захворювань, які призводять до зменшення тривалості життя, смертності, інвалідності, травматизму, а також погіршення умов праці, проживання в екологічно неблагополучних зонах є об'єктивними факторами, що потребують рішучих неординарних кроків, спрямованих на збереження здоров'я населення. В цьому переліку проведення комплексу заходів з медичної реабілітації для підтримки на необхідному рівні якості життя пацієнтів з хронічним перебігом захворювань, після перенесених хвороб, інвалідів, дітей-інвалідів, осіб похилого і старечого віку має пріоритетне значення.

Зростання кількості хворих та інвалідів в Україні відбувається на фоні скорочення чисельності населення та його старіння. В Україні налічується близько 3 млн. інвалідів і 12 млн. пенсіонерів та хворих із хронічним перебігом захворювання (Концепція Державної цільової програми "Медична реабілітація" на 2011-2015 роки, затверджена розпорядженням КМУ).

У зв'язку з цим захворюваність та інвалідність населення та забезпечення умов ефективного і раннього повернення хворих та інвалідів до повноцінного життя, досягнення якості життя є найважливішою медико-соціальною проблемою сучасного суспільства.

Основні показники захворюваності та інвалідності населення України нині зумовлені зростанням захворюваності, погіршенням соціально-економічних умов життя та екологічної ситуації, зменшенням доступності та якості медичної допомоги.

Але в той же час у провідних спеціалізованих медичних центрах України впроваджуються сучасні медичні технології, в т.ч. пересадка органів, шунтування і стентування судин, застосування інтенсивної хіміотерапії та замісної гормональної терапії. Всі ці сучасні методи лікування суттєво покращують результати лікування хворих і інвалідів та потребують інших підходів до медичної реабілітації, а лікарі-експерти, без сумніву, повинні знати не тільки сучасні лікувальні технології та запобігати використанню невиправданих життєвою практикою методів, але й мати навички визначення реабілітаційного прогнозу і реабілітаційного потенціалу таких хворих і постраждалих, оптимізації строків їх тимчасової непрацездатності.

У зв'язку з проведенням масштабних реорганізаційних змін у системі охорони здоров'я зростає роль взаємодії лікарів реабілітаційного профілю із лікарями первинної ланки з метою систематичного підвищення їх знань з питань підвищення якості лікування хворих не тільки лікарськими засобами але й фізичними методами лікування.

Таким чином, для підвищення якості реабілітації крім належного фінансового і матеріально-технічного забезпечення та удосконалення нормативно-правової бази необхідне якісне кадрове, наукове і інформаційне забезпечення реабілітаційного процесу.

Проведення підготовки лікарів-інтернів з реабілітації за темою «Медична реабілітація» має за мету удосконалення теоретичних знань та практичних навичок майбутніх лікарів у галузі комплексної реабілітації хворих та інвалідів у обсязі, необхідному для вирішення питань медичної, психолого-педагогічної, фізичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, соціальної та побутової реабілітації хворих та інвалідів на рівні, відповідному сучасним вимогам науки і практики.

Серед усіх складових комплексної реабілітації медична реабілітація посідає провідне місце і має домінуюче значення, в зв'язку з чим у програмі основна увага приділена плануванню і проведенню медичній реабілітації.

Медична реабілітація – це комплекс заходів, які проводяться на стаціонарному, поліклінічному, санаторному та побутовому етапах лікування хворих, спрямованих на виявлення та зміцнення компенсаторних механізмів організму пацієнтів, відновлення працездатності, здатності до самообслуговування, повернення до активного життя та попередження інвалідності.

Реабілітація – це багатогранний процес відновлення здоров'я людини. Разом з медичною реабілітацією проводяться інші форми реабілітації: психологічну, педагогічну, соціально-економічну, професійну, побутову. Фізична реабілітація – складова частина медичної, соціальної і професійної реабілітації, система заходів щодо відновлення або компенсації фізичних можливостей та інтелектуальних здібностей, підвищенню функціонального стану організму, поліпшення фізичних якостей, психоемоційної стійкості та адаптаційних резервів організму людини засобами і методами фізичної культури, елементів спорту і спортивної підготовки, масажу, фізіотерапії та природних факторів.

Пріоритетним напрямом медичної реабілітації є комплексне та системне застосування методик реабілітації при перебуванні хворих на госпітальному етапі, в спеціалізованих реабілітаційних центрах (лікарнях) та реабілітаційних відділеннях санаторно-курортних закладів, при амбулаторно-поліклінічному і побутовому періоді лікування.

Первинною ланкою у функціонуванні системи медичної реабілітації є лікарі загальної практики – сімейні лікарі, які надають у амбулаторно-поліклінічних або домашніх умовах тривалу медичну допомогу відповідно до потреб пацієнтів, у тому числі при гострих та хронічних захворюваннях, забезпечують медичний супровід хворих на різних етапах реабілітації. Лікарі, які надають медичну допомогу на вторинному та третинному рівнях також повинні бути обізнані в основних питаннях медичної реабілітації та медико-соціальної експертизи

Представлена навчальна програма складена згідно з Типовим навчальним планом і програмою спеціалізації (інтернатури) випускників вищих медичних закладів освіти III-IV рівня акредитації, затверджених МОЗ у 2006 р. та Наказів МОЗ України №81 від 23.02.2005, №621 від 21.11.2005р., №98 від 01.03.2005р.

Заняття №1

Тема: Основи медичної реабілітації, фізіотерапевтичного та санаторно-курортного лікування в практичній діяльності лікарів різних спеціальностей. Основна термінологія, принципи застосування та перспективи подальшого розвитку медичної реабілітації в світовій та вітчизняній медичній практиці. Основи законодавства України в галузі медичної реабілітації, медико-соціальної експертизи

(загальна тривалість заняття - 7,2 год., з них 2 години семінар по темі заняття)

Практичне заняття – Основи медичної реабілітації, фізіотерапевтичного та санаторно-курортного лікування в практичній діяльності лікарів різних спеціальностей. Основна термінологія, принципи застосування та перспективи подальшого розвитку медичної реабілітації в світовій та вітчизняній медичній практиці. Основи законодавства України в галузі медичної реабілітації, медико-соціальної експертизи.

Семінар – Фізична реабілітація. Норми фізичного навантаження в різних вікових групах. Основи лікувальної фізкультури: комплекси ЛФК, показання, протипоказання, методика індивідуального підбору режиму, застосування лікувальних комплексів вправ. Основні види та механізми дії фізичних вправ; засоби ЛФК, методичні принципи кінезотерапії та дозування фізичних навантажень; основні принципи тренування. Лікувальний масаж: основні види, показання, протипоказання, методика застосування. Основні покази та протипоказання до фізіотерапевтичних засобів лікування і природних факторів впливу. Методи електролікування, УЗ терапія, світлолікування, магнітотерапії: основні види, показання, протипоказання, методика застосування. Особливості перебігу діагностики, лікування та реабілітації захворювань у надзвичайних ситуаціях, при катастрофах та ураженнях, що носять масовий та загрозливий для життя характер, онкологічних хворих та пацієнтів, що перенесли клінічну смерть, після проведення реанімаційних заходів. Роль стресу та інших зовнішніх та внутрішніх факторів альтерації та адаптації в процесі формування патологічних змін на різних рівнях організму людини, вплив факторів пошкодження та адаптації на перебіг соматичної та психосоматичної патології. Роль багаторівневої медичної реабілітації у формуванні та прискоренні відновлювальних механізмів з метою індукування, подовження ремісії хронічних захворювань, одужання, збільшення рівня здоров'я або профілактики загострень, ускладнень та інвалідності.

Індивідуальна робота з інтерном, клінічний розбір хворих, робота в відділенні реабілітації.

Місце проведення: учбова аудиторія, кабінет лікаря, кабінет фізіотерапії, бальнеологічне відділення, зал лікувальної фізкультури.

1. Актуальність теми: Знання основ медичної реабілітації, фізіотерапевтичного та санаторно-курортного лікування в практичній діяльності лікарів різних

спеціальностей. Володіння основною термінологією, розуміння принципів застосування та перспектив подальшого розвитку медичної реабілітації в світовій та вітчизняній медичній практиці. Знання основ законодавства України в галузі медичної реабілітації, медико-соціальної експертизи

2. Навчальні цілі заняття:

- 2.1. Інтерн повинен знати основи медичної реабілітації, фізіотерапевтичного та санаторно-курортного лікування.
- 2.2. Інтерн повинен знати основні стратегії щодо модифікації способу життя.
- 2.3. Інтерн повинен вміти скласти план та провести профілактичні заходи (для пацієнта, членів його родини) для корекції виявлених факторів ризику, консультувати з приводу раціонального та лікувального харчування, фізичної активності, боротьби зі стресами, шкідливими звичками, в тому числі – у батьків.
- 2.4. Інтерн повинен знати норми фізичного навантаження в різних вікових групах, а також основи лікувальної фізкультури: комплекси ЛФК, показання, протипоказання, методики індивідуального підбору режимів, застосування лікувальних комплексів вправ, основні види та механізми дії фізичних вправ; засоби ЛФК, методичні принципи кінезотерапії та дозування фізичних навантажень; основні принципи тренування.
- 2.5. Інтерн повинен знати основні види, методики застосування, покази та протипоказання до фізіотерапевтичних засобів лікування і природних факторів впливу.
- 2.6. Інтерн повинен розуміти роль стресу та інших зовнішніх та внутрішніх факторів альтерації та адаптації в процесі формування патологічних змін на різних рівнях організму людини, вплив факторів пошкодження та адаптації на перебіг соматичної та психосоматичної патології.
- 2.7. Навчитися правильно складати програми реабілітації та відновного лікування, а також знати особливості перебігу, діагностики, лікування та реабілітації захворювань у надзвичайних ситуаціях, при катастрофах та ураженнях, що носять масовий та загрозливий для життя характер, онкологічних хворих та пацієнтів, що перенесли клінічну смерть, після проведення реанімаційних заходів.
- 2.8. Роль багаторівневої медичної реабілітації у формуванні та прискоренні відновлювальних механізмів з метою індукування, подовження ремісії хронічних захворювань, одужання, збільшення рівня здоров'я або профілактики загострень, ускладнень та інвалідності.

3. Організаційна структура заняття.

- 3.1. Ввідна частина - 15 хвилин
Перекличка, інструктаж викладача перед самостійною роботою.
- 3.2. Самостійна робота інтернів - 120 хвилин.
Інтерни проводять курування хворих у фізіотерапевтичному, реабілітаційному відділеннях, залі ЛФК, на консультативному прийомі хворих.
- 3.3. Перевірка та оцінка викладачем самостійної роботи інтернів – 45 хвилин.

Проводиться на підставі співбесіди з кожним інтерном та вивчення оформленої ним документації. Звертається особлива увага на відповідність виявлених змін в стані хворого поставленому діагнозу, вірність формулювання діагнозу, лікувальну тактику, адекватність призначеного лікування, реабілітації та додаткового обстеження хворого.

3.4. Клінічний розбір хворого разом з викладачем. – 45 хвилин.

Оцінюються практичні навички інтернів по збору анамнезу, об'єктивному обстеженню, інтерпретації даних додаткових методів обстеження, вмінню призначити лікування, скласти план диспансерного спостереження, медичної, соціальної, трудової, психологічної реабілітації.

3.5. Семінар по темі заняття – 90 хвилин.

Проводиться фронтальне опитування інтернів, перевіряється рівень самостійної теоретичної підготовки, розглядаються питання винесені на семінарське заняття, зачитуються реферативні повідомлення інтернів.

3.6. Завдання на наступний день – 10 хвилин.

4. Основні питання, що підлягають вивченню на семінарському занятті:

- 1) Роль багаторівневої медичної реабілітації у формуванні та прискоренні відновлювальних механізмів з метою індукування, подовження ремісії хронічних захворювань, одужання, збільшення рівня здоров'я або профілактики загострень, ускладнень та інвалідності.
- 2) Норми фізичного навантаження в різних вікових групах.
- 3) Основні покази та протипоказання до фізіотерапевтичних засобів лікування і природних факторів впливу.
- 4) Основи лікувальної фізкультури: комплекси ЛФК, показання, протипоказання, методика застосування. Основні види та механізми дії фізичних вправ; засоби ЛФК, методичні принципи кінезотерапії та дозування фізичних навантажень; основні принципи тренування
- 5) Особливості перебігу, діагностики, лікування та реабілітації захворювань у надзвичайних ситуаціях, при катастрофах та ураженнях, що носять масовий та загрозливий для життя характер.
- 6) Особливості перебігу, діагностики, лікування та реабілітації захворювань у онкологічних хворих.
- 7) Особливості перебігу, діагностики, лікування та реабілітації захворювань у пацієнтів, що перенесли клінічну смерть, після проведення реанімаційних заходів.
- 8) Урахування супутньої патології, наявних факторів ризику розвитку коморбідних станів.
- 9) Перспективи розвитку медичної реабілітації в світовій та вітчизняній медичній практиці.
- 10) Основи законодавства України в галузі медичної реабілітації, медико-соціальної експертизи.

2. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Наочні: рентгенограми, дослідження МРТ, ЕКГ, безпосередня демонстрація важких клінічних випадків.

Практичні методи: курування хворого, складання індивідуальної програми реабілітації, рецептура фізіотерапевтичних процедур.

Інтерактивні методи: метод кейсів, метод мозкового штурму, метод конкуруючих груп, метод кооперативних груп, метод тренінгів, метод проектів.

3. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюється на семінарському занятті відповідно до конкретних цілей теми, а також під час індивідуальної роботи викладача з інтерном для тих тем, які інтерни опрацьовують самостійно та які не входять до плану аудиторних занять. Рекомендується застосовувати види об'єктивного (стандартизованого) контролю теоретичної підготовки інтернів.

Оцінки "ВІДМІННО" заслуговує інтерн, який виявляє всебічні і глибокі знання з програмного матеріалу, вміє вільно виконувати завдання, передбачені програмою, засвоює основну і знайомий з додатковою літературою, який тісно пов'язує теоретичні поняття з практикою.

Оцінки "ДОБРЕ" заслуговує інтерн, який виявляє повне знання програмного матеріалу, успішно виконує передбачені програмою завдання, засвоює основну літературу, рекомендовану в програмі, правильно використовує теоретичні положення при вирішенні практичних запитань і задач, володіє необхідними навичками і технікою їх виконання.

Оцінки "ЗАДОВІЛЬНО" заслуговує інтерн, який виявляє знання основного програмного матеріалу, але не засвоїв його деталей, допускав неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладанні програмного матеріалу і відчуває труднощі у виконанні практичних навичок.

Оцінки "НЕЗАДОВІЛЬНО" заслуговує інтерн, який виявляє пропуски в знаннях основного програмного матеріалу, який допускає принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань, невпевнено, з великими труднощами виконує практичні навички.

4. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (ТЕМИ РЕФЕРАТИВ)

1. Основні методи фізіотерапевтичного лікування.
2. Покази та протипоказання для фізіотерапевтичного лікування.
3. Дієтотерапія як метод лікування в практичній медицині.
4. Застосування немедикаментозних методів лікування в сучасній медичній практиці.
5. Сучасні немедикаментозні підходи до лікування.
6. Післяопераційні ускладнення: профілактика, лікування реабілітація.
7. Профілактика гнійних ускладнень у контингентів ризику.

8. Профілактика ускладнень терапії кортикостероїдами та НПЗП.
9. Консультування пацієнтів з питань харчування, фізичної активності, модифікації стилю життя.
10. Показання, протипоказання до проведення процедур гальванізації та електрофореза лікарських речовин. Помилки в призначенні лікаря.
11. Санаторно-курортне лікування ортопедичних хворих.
12. Основи остеопатичних методів лікування.
13. Методи мануального впливу при найбільш розповсюджених захворюваннях в сучасній медицині.
14. Показання, протипоказання до проведення процедур фототерапії. Помилки в призначенні лікаря.
15. Показання, протипоказання до проведення процедур спелеотерапії. Помилки в призначенні лікаря.
16. Показання, протипоказання до проведення процедур бальнеотерапії та гідротерапії. Помилки в призначенні лікаря.
17. Основні підходи та методи психотерапевтичного впливу при реабілітації профільних пацієнтів.
18. Основні програми ЛФК при реабілітації профільних пацієнтів.
19. Профілактика ускладнень при проведенні фізіотерапевтичних процедур.
20. Поєднання реабілітаційних програм.
21. Реабілітаційні програми як метод подолання резистентності до лікування

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ

Кожен інтерн повинен знати:

- класифікації основних найбільш поширених захворювань, які входять до складу спеціальності;
- останні стандарти та протоколи ведення хворих, згідно наказів, затверджених МОЗ України.
- клінічну симптоматику і патогенез основних захворювань, їх діагностику та лікування;
- основи фармакотерапії, фармакодинаміки основних лікарських засобів, а також ускладнення, що виникають при вживанні ліків, методи їх корекції;
- основи медикаментозної терапії, фізіо-, фітотерапії, ЛФК, показання та протипоказання для санаторно-курортного лікування;
- основи раціонального харчування здорових та хворих людей;
- медико-соціальну експертизу при хворобах, які входять до складу спеціальності;
- диспансерне спостереження за здоровими і хворими, первинну та вторинну профілактику;
- класифікації основних, найбільш поширених гострих станів, які потребують невідкладної допомоги;
- клінічну симптоматику і патогенез гострих станів, які розглядаються при вивченні курсу;
- зміни в даних параклінічного обстеження хворих, які потребують невідкладної допомоги;

- основи заходів першої лікарської допомоги при невідкладних станах: легенево-серцева реанімація, інфузійна терапія, киснева терапія, застосування фармакологічних засобів, транспортування та евакуація;
- ускладнення медикаментозної терапії, фізіо-, фітотерапії, ЛФК, санаторно-курортного лікування, профілактика розвитку цих ускладнень, покази та проти покази до застосування.

Інтерн повинен вміти:

- оперативно отримати інформацію від хворого: обстежити його об'єктивно і сформулювати діагноз відповідно до класифікації;
- призначити необхідне лабораторно-інструментальне дослідження, дати йому оцінку;
- вибрати правильну тактику послідовності необхідних заходів допомоги;
- призначити необхідне лікування;
- визначити показання та заклад для госпіталізації;
- направити хворого на ЛКК, МСЕК;
- проводити реабілітацію хворих в поліклінічних умовах;
- оформити санаторно-курортну карту та інші документи, передбачені законодавством;
- розробити програму реабілітаційних заходів;
- аналізувати результати диспансеризації.

5. ПОРЯДОК ТА ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЮ

Контроль здійснюється наступними заходами:

1. Щоденно підчас практичного заняття (семінару) з виставленням поточної оцінки в асистентському журналі.
2. Фронтальне опитування по питанням, що виносились на семінарські заняття змістового модулю (вибірково).
3. Практичні заняття, перевірка практичних навичок та професійних вмінь при роботі з пацієнтами.

6. ОBOB'ЯЗKОВИЙ МІНІМУМ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ПИТАНЬ, БЕЗ ЗНАНЬ ЯКИХ ІНТЕРН НЕ МОЖЕ ОТРИМАТИ ЗАДОВІЛЬНУ ОЦІНКУ

1. Вміння зібрати анамнез
2. Вміння використовувати об'єктивні методи обстеження
3. Вміння правильно сформулювати діагноз, згідно до сучасної номенклатури
4. Вміння надати невідкладну допомогу при невідкладних станах.
5. Визначити доцільність використання методів фізіотерапії при різних захворюваннях, призначити оптимальний фізіотерапевтичний комплекс.
6. Оцінити перебіг захворювання та ефективність фізичних факторів, визначити можливість виникнення ускладнень під впливом фізичних факторів.
7. Вміти передбачити найближчі та віддалені результати лікування.
8. Вміти впроваджувати в практику нові методи лікування та профілактики фізичними та курортними факторами.

9. Вміти правильно оформляти медичну документацію.
10. Внутрішньошкірне, підшкірне, внутрішньом'язове, внутрішньовенне введення ліків
11. Проводити санітарно-освітню роботу серед пацієнтів і населення.

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Таблиці;
2. Мультимедійні презентації;
3. Набори рентгенограм, результатів МРТ, ЕКГ.

8. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Список літератури, яким забезпечена бібліотека ВНМУ ім. М.І.Пирогова (виділено курсивом)

- Акатов Л.И. - Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. "Владос" 2003
- Алексеев О. И., Шимонко И. Т., Орлов О. Б. Лечение и реабилитация на курортах Трускавца и Сходницы. — К.: Здоровья, 1994. — 176 с.
- Алексеев О. І., Берегуляк У. І. Порівняльна характеристика мінеральних вод Трускавецького, Східницького і Збручанського регіонів // Укр. бальнеол. журн. — 2002. — № 3. — С. 28–32.
- Атаев Д.И. - Электростимуляция рефлексотерапия в помощь вашему здоровью. "МЭИ" 1993
- Белая Н.А. - Лечебная физкультура и массаж. "Советский спорт" 2001
- Белова А.Н. - Руководство по реабилитации больных с двигательными нарушениями (2 тома)Том 1. "Антидор" 1998
- Белозерова Л.М. Лечебная физическая культура в педиатрии /М.: Феникс 2006. – 222 с.
- Боголюбов В. М., Зубкова С. М. Адаптивные изменения в организме при действии физических факторов // Мед.реабилитация, курортология, физиотерапия. — 1995. — № 1. — С. 5–9.
- Боголюбов В.М. Физиотерапия и курортология. – в 3 т. - Бином. – 2008. – 408 с.
- *Боголюбов В.М., Пономаренко Г.Н. - Общая физиотерапия.*
- Бокша В. Г., Богущий Б. В. Медицинская кліматологія и климатотерапия. — К.: Здоровья, 1980. — 248 с.
- Браунвальд Е. Внутренние болезни. В 5-ти томах / Пер с англ. – М.: Медицина, 1997.
- Брокков Т., Реш К. И др. Грязевая терапия: Статистика и исследовательские приоритеты в будущем на примере гинекологических показаний (обозрение) // Укр. бальнеолог. журн. — 1999. — № 1. — С. 34–47.
- Брэтмен Стивен. Нетрадиционная медицина. — СПб.:Питер Паблишинг, 1997. — 288 с.
- Бубновский С.М. - Руководство по кинезитерапии. Секреты суставов, или 20 незаменимых упражнений. "Москва" 2004
- Буйлин В.А., Ларюшин А.И., Никитина М.В. - Свето-лазерная терапия. "Москва" 2004
- Варивода І. М., Кушнір В. В. Курорти Прикарпаття. — К.: Здоров'я, 1989. — 160 с.
- Введенский В.Л., Ожогин В.И. - Сверхчувствительная магнитометрия и биомагнетизм. "Наука" 1986
- Вітенко І.С., Чабан О.С., Бусль О.О. Сімейна медицина: психологічні аспекти діагностики, профілактики і лікування хворих. –Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – 186 с.
- Водолечение / Сост.: А. А. Кузьменко и др. — К.: Здоровья, 1992. — 240 с.
- Волков Н.И., Несен Э.Н. - Биохимия мышечной деятельности.
- Гаркави Л. К., Квакина. Е. Б., Уколова М. А. Адаптивные реакции и резистентность организма. — Ростов н/Д: Изд-во Ростов. ун-та, 1990. — 224 с.

- Гарник Т.П., Бойчук Т.М. Фітоароматерапія у практиці педіатра, лікаря загальної практики - сімейної медицини. Навчальний методичний посібник для лікарів - слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти III - IV рівнів акредитації / Заславский. – 2010. – 112 с.
- Гичев Ю. Ю., Гичев Ю. П. Руководство по биологически активным пищевым добавкам. — М.: Триада-Х, 2001. —232 с.
- Гіпербароокситерапія. Навчальний посібник для студентів та лікарів-інтернів вищих медичних закладів III-IV рівнів акредитації. П.М. Чуєв, А.С. Владика, К.П. Воробйов; за ред. П. М. Чуєва. 2007
- Гоэке К., Гриджук Э. Гинекологическая бальнеотерапия (практические рекомендации) // Укр. бальнеол. журн. — 2000. — № 1. — С. 42–48.
- Гринвальд И.М. - Реабилитация больных и инвалидов на промышленных предприятиях. "Медицина" 1985
- Гросс Н.А. - Физическая реабилитация детей с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата.
- ГСТУ 42. 10-02-96. Води мінеральні лікувальні. Технічні умови. — К.: МОЗ України, 1996. — 30 с.
- Гурленя А. М., Багель Г. Е. Физиотерапия и курортология нервных болезней — Минск: Вышэйш. шк., 1989. — 398 с.
- Дриневский Н. П. К концепции развития санаторно-курортного дела в Украине // Мед. реабил. курортол. физиотерапевт. — № 3. — 2002. — С. 39–42.
- Дубровский В. И. Реабилитация в спорте. — М.: Физкультура и спорт, 1991. — 204 с.
- Евминов В. - Как навсегда победить боль в спине. "Киев" 2005
- Евсеев С.П. - Материально-техническое обеспечение адаптивной физической культуры. "Советский спорт" 2000
- Егорова И.А. Остеопатия в акушерстве и педиатрии. СПбМАПО, – 2008. – 186 с.
- Епифанов В.А. - Артроз суставов кисти и стопы. "Медпресс-информ" 2005
- Епифанов В.А. - Лечебная физическая культура и спортивная медицина. "Медицина" 1999
- Епифанов В.А. - Лечебная физическая культура. "Геотар" 2006
- Епифанов В.А. - Медицинская реабилитация. "Медпресс-информ" 2005
- Жарков П.Л., Жарков А.П. - Поясничные боли. 2001
- Запрудина Г.Г. - Гипербарическая оксигенация. 1997
- Ибатов А.Д., Пушкина С.В. Основы реабилитологии. – М.: Гэотар, - 2007. – 160 с.
- Ильин А.М. - Болезни и биологически активные точки. "Прометей" 1990
- Йотов І. Н. Цілюща глина (її лікувальні властивості) /Пер. з болг. І. Вишниченко. — К.: Глобус, 1991. — 32 с.
- Каладзе Н. Н. и др. Современные проблемы экологической курортологии // Вестн. физиотерапии и курортологии. — 2001. — № 2. — С. 4–6.
- Каптелин А.Ф. - Восстановительное лечение при травмах опорно-двигательного аппарата. "Медицина" 1969
- Карякина О.И., Карякина Т.Н. - Основы реабилитации инвалидов. "ВГУ" 1999
- Катин А.Я., Катина М.А. - Акупунктурная сегментно-зональная вегетотерапия. "Медицинская литература" 2001
- Качесов В.А. - Основы интенсивной реабилитации. ДЦП. "Элби-СПБ" 2005
- Качесов В.А. - Основы интенсивной реабилитации. Травма позвоночника и спинного мозга. 2002
- Качесов В.А. - Основы интенсивной самореабилитации. "БДЦ-Пресс" 2007
- Клячин Л.М., Виноградова М.Н. - Физиотерапия. "Медицина" 1995
- Кнейп С. Мое водолечение: средства для излечения болезней и сохранения здоровья. — К., 1898. — 352 с. — Репринт. изд., 1990.
- Коц Я.М. - Спортивная физиология.
- Крылов А. А., Марченко В. А. Руководство по фитотерапии. — СПб.: Питер, 2000. — 416 с.
- Кузьмина К.А.. Лечение пчелиным медом и ядом. – К., 1992. – 96 с.

- Кукушкина Т.Н. - Руководство по реабилитации больных, частично утративших трудоспособность.
- Курдыбайло С.Ф. - Реабилитация инвалидов вследствие боевых действий и военной травмы. "Человек и здоровье" 2006
- Курорт Трускавец / Под ред. И. Т. Шимонко. — К.: Здоровья, 1999. — 108 с.
- Курортна реабілітація потерпілих від Чорнобильської катастрофи / За ред. проф. С. В. Івасівки, В. Н. Корзуна, Г. І. Стеценка. — К.: Здоров'я, 1987. — 142 с.
- Курортна реабілітація потерпілих від Чорнобильської катастрофи / За ред. проф. С. В. Івасівки, В. Н. Корзуна, Г. І. Стеценка. — К.: Здоров'я, 1987. — 142 с.
- Курортні ресурси України. — К.: ЗАТ "Укрпрофоздоровниця"; Тамед, 1999. — 344 с.
- *Курортні ресурси України. — К.: ЗАТ "Укрпрофоздоровниця"; Тамед, 1999. — 344 с.*
- Курортология и физиотерапия: В 3 т. / Под ред. В. М. Боголюбова. — М., 2005.
- Кушнір Антін. Курорти України: Розвиток та організація // Укр. бальнеол. журн. — 2000. — № 1. — С. 91–92.
- Левченко В. М., Лапшин Ф. В. Классификация минеральных вод Украинских Карпат. — К.: Гидрохим. материалы, 1970. — С. 14–18.
- Лещинский А. Ф., Улащиков С. С. Комплексное использование лекарственных средств и физических факторов при различной патологии. — К.: Здоровья, 1989. — 240 с.
- Лисенюк В. П., Самосюк І. З., Кожанова А. К. Сучасні стандарти та критерії у реабілітаційній медицині // Вопр. реабілітації, курортології, фізіотерапії. — 2000. — № 2. — С. 48–51.
- Лисовский В.А. Комплексная профилактика заболеваний и реабилитация больных и инвалидов. — М. 2004, - 320 с.
- Лікувальна фізична культура. Підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації. В.С. Соколовський, Н.О. Романова, О.Г. Юшковська. 2006р.
- Лувсан Г. - Очерки методов восточной рефлексотерапии. "Наука" 1991
- Лунд Джон В. Курорты и бальнеотерапия в США // Укр. бальнеол. журн. — 2000. — № 1. — С. 93–95.
- Матов И.Б., Банков С.Д. - Реабилитация при повреждениях руки. "София" 1991
- *Мачерет Е.Л., Самосюк И.З. - Руководство по рефлексотерапии. "Вища школа" 1994*
- *Медико-социальная экспертиза при заболеваниях внутренних органов / В.И. Денисюк, Е.В. Олейник, Г.И. Мелашенко. - Учебное пособие, Винница, 1993.*
- *Медицинская реабилитация в терапии: Рук. для студ. И врачей / В. Н. Сокрут, В. Н. Казаков, Е. С. Поважная, И. Р. Швиренко и др.; Под ред. В. Н. Сокрута, В. Н. Казакова. — Донецк: ОАО "УкрНТЭК", 2001. — 1076 с.*
- Методичні рекомендації з проведення моніторингу природних курортних ресурсів (мінеральних вод і лікувальних грязей) / МОЗ України; Укр. НДІ МР. — К.; Одеса, 1996. — 12 с.
- Минеджян Г.З. Сборник по народной медицине и нетрадиционным способам лечения. — М.: Серда-Пресс, 1999. — 510 с.
- Мирошниченко С.А. Лечение заболеваний опорно-двигательного аппарата. — 2007. — 223 с.
- Молостов В.Д. - Иглоотерапия. "Феникс" 2004
- Мулька О. Довідник сімейного лікаря. Медична газета України. — Л., 1997. — 181 с.
- Наказ МОЗ України N 271 від 13.06.2005р. „Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю "Гастроентерологія" [http: www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=3858](http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=3858)
- Наказ МОЗ України N 436 від 03.07.2006 „Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю "Кардіологія" <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=6401>
- Наказ МОЗ України № 117 від 30 червня 1994 року “Про порядок виписування рецептів та відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек”.
- Наказ МОЗ України № 208 від 20.09.1993 року “Тимчасові кваліфікаційні характеристики фахівців з лікарських спеціальностей”.
- Наказ МОЗ України № 499 від 2003 року
- Наказ МОЗ України від 12.10.2006 № 676 Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю „Ревматологія” <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=6861>

- Наказ МОЗ України від 12.12.2004 № 593 Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю "Нефрологія" <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=3420>
- Наказ МОЗ України від 19.03.2007 № 128 Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю "Пульмонологія" <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=7862>
- Наказ МОЗ України від 20.07.2005 № 365 Про затвердження протоколів надання медичної допомоги дітям за спеціальністю "Дитяча нефрологія" <http://www.moz.gov.ua/ua/main/?docID=4095>
- *Немедикаментозные методы лечения в клинике внутренних болезней / Под ред. Серебриной Л.А. – К., Здоровье, 1993. – 240 с.*
- НПЛ Резонанс - Электромагнитная терапия. "Резонанс" 2003
- *Общепрактическая и семейная медицина/ Под ред. М.М. Кохена; Пер. с нем. М.В. Дорошко и др. – Мн.: Беларусь, 1997. – 618 с.*
- Омелянець С. М., Омецинський Б. Ф., Романенко В. І. Концептуальні засади розвитку санаторно-курортної справи в Україні // Укр. бальнеол. журн. — 2002. — № 3. — С. 20–26.
- *Організація первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини в Україні: сучасний стан та нормативно-правові документи, що регламентують роботу сімейних лікарів. Довідник-посібник для лікарів загальної практики – сімейної медицини / О.І.Висоцька, Ю.В.Вороненко, Н.Г.Гойда та ін. – К.: Софія-А, 2001. – 112 с.*
- Оржешковский В. В., Оржешковский В. В. Болюсотерапия (глинолечение) // Вестн. физиотерапии и курортологии. — 2001. — № 1. — С. 102–106.
- Остапчук В.С. Фитотерапия заболеваний почек и мочевыводящих путей. – К., Укр. сов. энцикл., 1991. – 30 с.
- Пак Чжэ Ву. Су Джок терапия в экстренных ситуациях. — М.: Су Джок Академия, 2001. — 138 с.
- Панаев М. С. Основы массажа и реабилитации в педиатрии/ Ростов н/Д: «Феникс», 2003. - 320 с.
- *Панасюк Є. М., Федорів Я. М., Модилевський В. М., Фільчикова З. І. Фізіотерапія. — К.: Здоров'я, 1995. — 196 с.*
- Пидаев А. В. Комплексный анализ эффективности использования лечебных факторов у больных хроническими неспецифическими заболеваниями легких на курорте // Вестн. физиотерапии и курортологии. — 1997. — № 1. — С. 5–7.
- *Поліклінічна терапія. Навчальний посібник для медичних закладів освіти III-IV рівнів акредитації / За ред. проф. Ю.М. Казакова. – К.: Рута, 2000. – 334 с.*
- *Пономаренко Г. Н. Синдромно-патогенетический подход—стратегия развития физиотерапии в XXI в. // Мед. реабилитация, курортология, физиотерапия.—2000.—№1. — С. 7–9.*
- Попов С.Н. Физическая реабилитация. – М.: «Феникс». – 2005, - 608 с.
- Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2001 р. № 805. — <http://www.nau.kiev.ua>
- Про затвердження Критеріїв державної акредитації санаторно-курортних закладів України: Наказ МОЗ України № 167 від 08.05.2002 р. // Зб. норм.-прав. док. з охорони здоров'я. — 2002. — Трав. — С. 16–56.
- Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми “Здоров'я нації” на період 2002–2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів України № 14 від 10 січня 2002 р. // Зб. норм.-прав. док. з охорони здоров'я. — 2002. — Квіт. — С. 3–47.
- Про затвердження переліку закладів охорони здоров'я, переліку лікарських посад і переліку посад фармацевтичних працівників: Наказ МОЗ України № 114 від 2.06.1995 р. // Зб. норм.-прав. док. з охорони здоров'я. — 2002. — Берез. — С. 54–60.
- Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1996 р. № 1576 (із змінами, внесеними згідно з постановою КМ від 15.12.1997 р. № 1391).

- Про затвердження типових інструкцій щодо заповнення форм первинної медичної документації лікувально-профілактичних закладів: Наказ МОЗ України № 258 від 03.07.2001 р. // Зб. норм.-прав. док. з охорони здоров'я. — 2002. — Жов. — С. 58–110.
- Про курорти: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 50. — С. 435–459.
- Про розвиток курорту Східниці: Розпорядження Президента України від 22 квітня 1998 р. № 93-98-рп // Укр. бальнеол. журн. — 2000. — № 1. — С. 22.
- Про санаторно-курортне лікування: Наказ МОЗ України № 102/13 від 11.05.2000 р. — <http://www.nau.kiev.ua>
- Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу “Курортополіс Трускавець”: Закон України від 18 березня 1999 р. № 514-XIV // Укр. бальнеол. журн. — 2000. — № 1. — С. 3–9.
- Про утворення Державного департаменту з питань діяльності курортів: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 425.
- Самосюк И.З., Лысенюк В.П. *Акупунктура. Энциклопедия.* — К.: Аст-Пресс, 1994. — 541 с.
- Семенова О.П. Реабилитация посттравматических больных. — 2006. — 238 с.
- Стояновский Д. Н. Народная медицина. — К.: Universitas, 1992. — 464 с.
- Стукалюк В. И. Актуальные вопросы детской курортологии // Вестн. физиотерапии и курортологии. — 1997. — № 1. — С. 81–82.
- Федосов Е. Б. Курортная система Украины // Вестн. физиотерапии и курортол. — 1998. — № 4. — С. 63–65.
- Черная Н.Л. Нарушения опорно-двигательного аппарата у детей: диагностика, профилактика и коррекция / М.: Феникс. — 2007. — 159 с.
- Шапкова Л.В. - Частные методики адаптивной физической культуры. "Советский спорт" 2003
- Швець Н.І., Підаєв А.В., Бенца Т.М., Миронець В.І., Федорова О.О., Маланчук Т.О. *Еталони практичних навиків з терапії. Науково-медичних посібник з терапії* К.: Главмеддрук, 2005. — 540с.
- Шуплецова Т.С. - Комплексная реабилитация детей-инвалидов в условиях детской поликлиники "Минск" 1998
- Шухова Е.В. - Курорты и дети. "Советский спорт" 1990
- Энока Р.М. - Основы кинезиологии. "Киев" 1998
- Юнгманова Хелена. О лечении на чешских курортах // Укр. бальнеол. журн. — 2002. — № 3. — С. 81–91

9. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Сайт бібліотеки: library.vsmu.edu.ua
2. Сайт кафедри: <http://www.vnmu.edu.ua/кафедра-медичної> реабілітації та медикосоціальної експертизи

Склав:

доц. С.П.Колісник